

DABARTINĖS LIETUVOS ŠEIMOS TEISĖS MODELIO KŪRIMAS TAUTINIO ATGIMIMO IR PIRMAISIAIS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO METAIS (1988–1992)

Dr. Stasys Vėlyvis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2 71 45 93
Elektroninis paštas cpk@mruni.lt

Henrikas Šadžius

Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Teisės katedra
K. Donelaičio g. 20, LT-3000 Kaunas
Telefonas (370 37) 30 01 13
Elektroninis paštas henrikas.sadzius@ktu. lt

Pateikta 2005 m. kovo 21 d.

Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 12 d.

Pagrindinės sąvokos: dabartinė Lietuvos Respublikos šeimos teisė, civilinis kodeksas, šiandieninės Lietuvos Respublikos šeimos teisės kūrimo etapai.

S a n t r a u k a

Straipsnyje retrospektyviai apžvelgiami tautinio atgimimo metų ir pradinio laikotarpio atkūrus nepriklausomybę šeimos teisės idėjų raida bei politiniai, ekonominiai, socialiniai ir psichologiniai veiksniai, lėmę šeimos santykių formavimąsi. Remiantis to meto priimtais teisės aktais parodoma, kaip Lietuvos Konstitucijos projektuose, Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės teisės aktuose, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje kristalizavosi šiuolaikinės šeimos teisės idėjos. Nagrinėjama naujojo Santuokos ir šeimos kodekso rengimo pirmosios darbo grupės veikla. Teigiama, kad aptariamuoju laikotarpiu nuveiktas darbas kuriant šeimos santykių reguliavimo teisinę bazę tapo svariu indėliu kuriant dabartinį šeimos teisės modelį Lietuvoje.

I v a d a s

Šeima – tai pati mažiausia socialinė bendrija, ypatinga žmonių bendrumo forma, savotiškas kolektyvinis subjektas, kiekvienos visuomenės, tautos pagrindas, kuriame susipina dvasiniai, ekonominiai, socialiniai elementai.

Visuomenės santykių sistemoje šeimai tenka svarbi vieta. Ji yra pirminė visuomenės ląstelė ir atlieka labai svarbias žmonių giminės tęsimą, jaunosios kartos auklėjimą ir šeimos narių materialinės bei moralinės savitarpio paramos funkcijas. Esant tam tikram šeimos santykių ypatumui reikia šiuos santykius atitinkamai reglamentuoti.

Su santuokos ir šeimos santykiais, teisės normomis, reguliuojančiomis šiuos santykius, vienaip ar kitaip susijęs kiekvienas žmogus. Paprastai žmogus auga šeimoje, o subrendęs pats kuria savo šeimą. Todėl kiekvienam svarbu žinoti šios srities klausimais priimtus įstatymus.

Lietuvių šeima laiko tėkmėje, gausioje istorinių įvykių, vykstant socialinėms, ekonominėms, politinėms bei teisinėms permainoms, kito. Didelę įtaką jai darė šeimos santykių teisinis reguliavimas, lemiamas kiekvienoje visuomenėje vyraujančių moralinių, religinių, ideologinių nuostatų.

Tyrimo objektas

2000 m. liepos 18 d. yra kokybiškai naujo Lietuvos civilinės teisės etapo pradžia – Lietuvos Respublikos Seimas priėmė naująjį Civilinį kodeksą (CK) [1].

Trečiojoje kodekso knygoje „Šeimos teisė“ sutelktos teisės normos, reguliuojančios šeimos santykius. Įsigaliojus naujam CK, reikia kalbėti apie kokybiškai naują požiūrį į šiuolaikinės šeimos santykių reguliavimą.

Savaime kyla klausimas, koku keliu buvo einama ir su kokiais sunkumais buvo susiduriama tais sudėtingais mūsų tautai XX a. paskutinio dešimtmečio metais, kuriant šiuo metu jau galiojančio CK Trečiojoje knygoje „Šeimos teisė“ įtvirtintą dabartinės šeimos teisės modelį.

Galima teigti, kad esama nemažai mokslinės literatūros, atskleidžiančios naujausiųjų laikų šeimos teisinės kūrimo fragmentus. Tačiau pažymėtina ir tai, kad, be daugybės šios srities teisinių publikacijų, nėra vientiso darbo, kuriame retrospektyviai būtų nušviečiama šios problemos idėjų raida atskirais etapais, objektyvūs ir subjektyvūs veiksniai, lėmę šios civilinės teisės šakos kūrybos procesą politinių sistemų kaitos laikotarpiu.

Tyrinėjant šios problemos raidą išskirtini keli etapai, kurių kiekvienas gali būti apibūdinamas tik jam būdingais bruožais. Tačiau straipsnyje nesiekama apžvelgti visų naujojo CK – „Šeimos teisės“ rengimo etapų, nes to neleidžia daryti ribota straipsnio apimtis. Daugiausia dėmesio skiriama pirmajam, mūsų išskirtajam etapui – pertvarkos, tautinio atgimimo, pirmiesiems atkūrus nepriklausomybę metams.

Straipsnio tikslas – apžvelgti šeimos teisės raidą nagrinėjamoju laikotarpiu, bandyti užpildyti iš dalies šiuo klausimu nacionalinėje teisinėje literatūroje susidariusią spragą ir sukurti sklandesnę dabartinės šeimos teisės raidos istorinę panoramą.

Tuo sudėtingu politinių ekonominių sistemų kaitos ir pirmuoju mūsų tautos naujausiųjų laikų valstybingumo įtvirtinimo laikotarpiu priimtų teisės aktų studijos padeda visapusiškiau suvokti, koku keliu buvo einama kuriant galiojančiame CK įtvirtintą šeimos teisės modelį.

Literatūra ir šaltiniai

Jau yra ganėtinai nemažai medžiagos, atskleidžiančios naujausiųjų laikų šeimos teisės (iki 2000 m. CK Trečiosios knygos „Šeimos teisė“ pasirodymo) kūrimo proceso fragmentus. Tačiau tikslinga pabrėžti ir tai, kad, be daugybės teisinių mokslinių straipsnių, dar nėra darbo, kuriame būtų nagrinėjama ankstyvojo po nepriklausomybės atkūrimo laikotarpio šios problemos idėjų raida.

Reikia pripažinti, kad ir naujausiuose istorikų bei teisininkų darbuose aptariamo laikotarpio teisės aktų turinys, susijęs su šeimos teise, iš esmės dar nėra deramai įvertintas [2].

Kuriant šeimos teisės projektus tiek tautinio atgimimo laikotarpiu, tiek ir atkūrus nepriklausomybę vis didesnę poveikį darė Vakarų, taip pat Rytų ir Vidurio Europos valstybių atitinkami teisės aktai [3]. Plačiau neiškeliant minėtų veiksnių įtakos to meto Lietuvos šeimos teisės kūrimui vis dėlto reikia pabrėžti, kad jie buvo svarbūs kuriant būsimą šeimos teisę Lietuvos Respublikoje.

Kalbant apie šaltinius, pirmiausia tyrinėjant šį klausimą žvilgsnis krypta į aptariamojo laikotarpio Lietuvos TSR, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų komisijų rengtus Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektus, santuokos ir šeimos klausimams skirtus skirsnius straipsniuose. Svarbus šeimos teisės kūrimo tyrimų šaltinis taip pat yra Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bei to meto politinių partijų, visuomeninių organizacijų arba pavienių asmenų rengti Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektai, kuriuose galima rasti daug reikšmingų nuostatų kuriant būsimą šeimos teisės modelį.

I. Dabartinės šeimos teisės ištakos tautinio atgimimo metais

Pertvarkos įtaka šalies teisinės sistemos raidai

Iki prasidėjusios pertvarkos Tarybų Sąjungoje vyravo tendencija kuo daugiau visuomenės gyvenimo sričių sureguliuoti teisės normomis. Todėl teisėsaugoje buvo įsigaliojęs principas: neleidžiama viskas, kas įstatymų nenumatyta. Toks smulkmeniškasis reguliavimas neišvengiamai buvo pažangos stabdis, varžantis iniciatyvą ir neatitinkantis demokratizavimo bei savivaldos plėtros kryptį. Todėl to meto direktyviniuose dokumentuose buvo pabrėžiama, kad galiojantys įstatymai turi aktyviau

įgyvendinti teisingumo principus. Tuose dokumentuose buvo keliamas persitvarkymo teisinio užtikrinimo uždavinys [4]. Tuo metu teisėssaugoje pradeda įsitvirtinti principas: „leidžiama daryti viską, ko nedraudžia įstatymas“. Vadovaujantis šiuo principu buvo intensyviai pradėta tobulinti tuo metu galiojusius įstatymus.

Teisės svarba ypač padidėjo, kai nuo 1988 m. prasidėjo antrasis persitvarkymo etapas, kuriame buvo sprendžiami du pagrindiniai uždaviniai: tolesnis visuomenės demokratizavimas ir radikali ekonomikos reforma.

Lietuvoje, kaip ir visoje Tarybų Sąjungoje, prasidėjus persitvarkymui visose gyvenimo srityse ryžtingai buvo šalinamos šiam procesui trukdančios kliūtys. Persitvarkymo metu itin svarbus vaidmuo teko teisei, įstatymams, nes pasenusios teisės normos, ypač poįstatyminiai aktai, instrukcijos bei cirkuliarai trukdė reformos vyksmui. Teisinis reguliavimas tapo galingu stabilizuojančiu veiksmu, laipsniškai įtvirtinančiu besiformuojančius naujus visuomeninius santykius. Nekeičiant įstatymų, toliau netobulinant teisinio reguliavimo, įgyvendinti šiuos uždavinius buvo neįmanoma. Todėl nekilo abejonių, kad visą persitvarkymo programą turėjo atspindėti atitinkami teisės aktai.

Pereinamuoju laikotarpiu nuolatinis įstatymų tobulinimas – dėsningas ir pažangus reiškinys. Tačiau kiekviena siūloma naujovė, juo labiau Lietuvoje, po ilgų okupacijos ir aneksijos metų turėjo būti tinkamai išaiškinta ir visuomenės suvokta. Kita vertus, iš esmės keičiant kai kurias įsitvirtinusias sąvokas bei teiginius negalima buvo tikėtis, kad vien įsisąmoninimas būtinumo juos keisti bus vieninai suprastas visuomenės.

Taigi Lietuvoje prasidėjęs tautinio atgimimo procesas beveik sutapo su Tarybų Sąjungoje vykusi nauju įstatymų reformos etapu, kurį P. Kūris įvardijo trečiąja sąjunginių ir respublikinių įstatymų kodifikacija [5]. Pradėti rengti ir nauji Lietuvos TSR Konstitucijos projektai. Pirmuosiuose rengiamų konstitucijų projektuose iš pradžių buvo tik tikslinamos veikiančios Konstitucijos nuostatos, blokuojančios Lietuvos Respublikos suverenitetą, vėliau pradėta keisti kai kuriuos kitus įstatymus, saugančius okupacinę sistemą, nes daugelis Lietuvos TSR ir TSRS konstitucijų straipsnių beveik paneigė sąjunginės respublikos suverenumą, jos ūkinį, socialinį, kultūrinį savarankiškumą.

Pertvarkos ir tautinio atgimimo procesų įtaka šiuolaikinei teisėkūrai

Šalies visuomenės politinė sistema pertvarkos metais išgyveno audringą ir gana prieštaringą plėtros procesą. Pirmiausia ji dar tik formavosi, kito, pasipildė vis naujais struktūriniais elementais: kūrėsi naujos partijos, judėjimai, draugijos, klubai, sąjungos, visuomeninės organizacijos. Kita vertus, tai buvo dėsninga, nes visiškai atitiko vieną iš tuo metu keliamų pagrindinių siekių, įtvirtintų to meto partinėse direktyvose – prisidėti prie socializmo atsinaujinimo [6].

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui (LPS) šiame procese teko išimtinis ir savitas vaidmuo. Sąjūdis atspindėjo pertvarkos metais susidariusią tikrąją politinę padėtį Lietuvoje. Ryškus Lietuvos visuomenės politinės sistemos raidos pertvarkos metais bruožas – anksčiau veikusių šios sistemos elementų socialinio visuomeninio ir net teisinio statuso kaita. Pamažu iš sąjunginio pavaldumo viena po kitos pasitraukė Lietuvos kūrybinės sąjungos, LLKJS, kitos visuomeninės organizacijos ir visuomeniniai judėjimai. Svarbi to meto Lietuvos politinės sistemos raidos tendencija buvo ikitarybinis laikotarpis veikusių partijų, organizacijų ir judėjimų organizacinis ir teisinis atnaujinimas bei jų veiklos atgaivinimas. Atsikūrusios Socialdemokratų, Demokratų, Krikščionių demokratų, Tautininkų partijos, aktyvi nauja Lietuvos žaliųjų partija kūrė visiškai naują politinių jėgų pusiausvyrą.

Vykstant persitvarkymui ir socialinei revoliucijai, visuomenėje pasigirdo vis aktyviau reiškiamų nuomonių dėl šalies suvereniteto didinimo, jos kompetencijos tvarkant ekonomiką, kultūrą, sprendžiant nacionalinių santykių ir kitas problemas. Nors 1985–1987 m. buvo priimta naujų persitvarkymo interesus atitinkančių įstatymų, nutarimų, šiek tiek susilpnėjo centralizacija, kai kur padidėjo Lietuvos Respublikos kompetencija, tačiau, teisininkų intelektualų nuomone, procesas būtų buvęs aktyvesnis ir veiksmingesnis, jei būtų buvę padaryta atitinkamų Lietuvos TSR Konstitucijos pataisų.

Šeimos teisės klausimai Lietuvos TSR Konstitucijos projektuose

Visų tautų ir valstybių gyvenime svarbią vietą užima konstitucijos – pagrindiniai valstybės įstatymai. Jų teisės normos turi visų kitų teisės normų atžvilgiu aukščiausią galią, nustato piliečių teises, laisves ir pareigas, valstybės organizavimo principus bei tikslus, įtvirtina visuomeninės santvarkos ir politikos pagrindus.

Nuo 1988 m. iki 1992 m., kai spalio 25 d. referendume buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, buvo sukurta per 10 konstitucijų projektų, kuriuos rengė valstybės institucijos, politinės

partijos, taip pat pavieniai asmenys. Pirmieji trys konstitucijų projektai buvo parengti pertvarkos ir tautinio atgimimo metais (1988–1989) [7].

Pažymėtina, kad minėtų konstitucijų projektuose atsispindėjo kai kurios naujos, šiuolaikinės tautinės šeimos idėjos, daug dėmesio buvo skiriama konkrečioms santuokos ir šeimos problemoms. Vis dėlto reikia pripažinti, kad derinti dabartinės šeimos narių moralinius ir materialinius poreikius vadovaujantis teisės normomis tuo metu tikrai buvo nelengvas uždavinys, nors minėtuose konstitucijų projektuose tai jau bandyta daryti.

1988 m. lapkričio 15 d. paskelbtame Konstitucijos projekte šeimos teisės klausimams skiriami du straipsniai. 33 straipsnyje dar teigiama, kad „*Moteris ir vyras Lietuvos TSR turi lygias teises. Šių teisių įgyvendinimą užtikrina moterims suteiktos lygios su vyrais galimybės įgyti mokslą ir profesinį parengimą, dirbti, gauti atlyginimą už darbą... Motinų darbas, namuose auginant ir auklėjant du ir daugiau vaikų, pripažįstamas visuomenei reikšminga veikla ir atlyginamas įstatymų nustatyta tvarka*“. 51 straipsnyje konstatuojama, kad „*Šeimą, santuoką ir motinystę gina ir globoja valstybė. Santuoka grindžiama savanorišku moters ir vyro sutikimu; sutuoktiniai šeimos santykiuose yra visiškai lygiateisiai... Pirmaeilis nacionalinės reikšmės uždaviniu Lietuvos TSR laiko šeimų, ypač jaunų, aprūpinimą butais*“ [8].

1989 m. vasario 28 d. paskelbtame Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) projekte mūsų aptariami klausimai nagrinėjami dviejuose – 34 ir 53 – straipsniuose. Nors šios Konstitucijos projekto 34 straipsnyje dar tebekalbama, kad „*Moteris ir vyras Lietuvos TSR turi lygias teises*“, ir aptariami iš to išplaukiantys padariniai, tačiau jau 53 straipsnyje formuluojami nauji, ankstesniame Konstitucijos projekte nenagrinėti klausimai. Taigi 53 straipsnyje jau teigiama: „*Valstybė ir visuomenė rūpinasi šeima, numatydama socialines garantijas vaikų auginimui ir auklėjimui šeimose*“ [9].

Apibendrinant minėtų konstitucinių projektų reikšmę galima būtų padaryti išvadą, kad šie dokumentai ne tik svarbūs konstruktyviai diskutuojant dėl Lietuvos valstybingumo teorinių ir praktinių perspektyvų, bet ir žengiant pirmuosius žingsnius šiuolaikinės šeimos teisėkūros srityje.

Šeimos teisės nuostatų tobulinimas 1988–1989 m. priimtuose teisės aktuose

Kaip jau minėta, prasidėjus persitvarkymo procesui daugelį sričių reikėjo iš naujo teisiškai reglamentuoti. Kaip vykstančio persitvarkymo sąlygomis klostėsi įstatymų leidybos reikalai šeimos santykių srityje, kokių iškilo problemų? Kaip žinoma, nuolatinis įstatymų tobulinimas – dėsningas ir pažangus reiškinys, nes kitados priimtos teisinės normos, nors ir būdamos pažangios, vėliau dažniausiai tampa pažangos stabdžiu.

Prasidėjus pertvarkos procesui šeimos teisės įstatymai taip pat buvo pradėti keisti, pildyti bei tikslinti atsižvelgiant į iškilusius visuomenės persitvarkymo uždavinius. Siekdamas toliau tobulinti Lietuvos TSR darbo įstatymus, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1988 m. sausio 27 d. įsaku nutarė padaryti Lietuvos TSR 1972 m. birželio 1 d. įstatymu patvirtinto Lietuvos TSR darbo įstatymų kodekso atitinkamus pakeitimus ir papildymus [10]. Iš viso padaryta 12 kodekso straipsnių pakeitimų ir papildymų, iš kurių mūsų nagrinėjamu klausimu svarbūs: 59 straipsnis – Ne visas darbo laikas; 194 s straipsnis – Draudimas skirti nėščias moteris ir moteris, turinčias iki dvejų metų amžiaus vaikų, dirbti nakties metu, dirbti viršvalandžius bei poilsio dienomis ir siųsti į komandiruotes; 195 straipsnis – Moterų, turinčių nuo dvejų iki aštuonerių metų amžiaus vaikų, viršvalandžių ir jų siuntimo į komandiruotes apribojimas; 196 straipsnis – Nėščių moterų ir moterų, turinčių iki pusantrų metų amžiaus vaikų, perkėlimas į lengvesnį darbą; 203 straipsnis – Garantijos priimant į darbą ir draudimas atleisti iš darbo nėščias moteris ir moteris, turinčias iki pusantrų metų amžiaus vaikų, ir kt.

Taip buvo žengtas pirmas žingsnis siekiant didinti valstybės ir visuomenės paramą šeimai, auginančiai vaikus. Ir nors šis žingsnis palyginti dar buvo nedidelis (jį ribojo esamos finansinės galimybės), vis dėlto jis teikė vilčių, kad ateityje šeima susilauks svaresnės paramos, be to, jis rodė, kad pagaliau ir šioje srityje buvo ryžtasi ją stiprinti.

1988 m. spalio 6 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė nutarimą „Dėl pasiūlymų didinti valstybės ir visuomenės paramą šeimoms“ [11]. Priimtame nutarime pažymima, kad visokeriopas rūpinimasis šeima, jos problemų sprendimas laiku yra labai svarbus socialinis ir politinis uždavinys spartinant persitvarkymo procesus, keliant gyventojų gerovę. Nutarime buvo numatyta pavesti Lietuvos TSR Ministrų Tarybos, Darbo ir socialinio aprūpinimo bei Sveikatos apsaugos ministerijoms, taip pat Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Moterų darbo ir buitines, motinystės ir vaikų apsaugos nuolatinei komisijai kartu su Lietuvos respublikine moterų taryba ir TSRS V. Lenino vaikų fondo Lietuvos respublikinio skyriaus valdyba, atsižvelgiant į pasiūlymus, išnagrinėti galimybes didinti valstybės ir visuomenės paramą šeimoms. Ypač daug dėmesio skirti mažamečių vaikų turinčių mo-

tinų darbo ir butų sąlygoms gerinti, lengvatoms, buitiniams ir kitokiems paslaugoms joms plėtoti, sveikatos apsaugai stiprinti, materialiniam aprūpinimui gerinti ir kitoms tokios paramos priemonėms.

Pagal Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. kovo 22 d. įsaką „Dėl valstybės ir visuomenės paramos šeimoms, auginančioms vaikus, didinimo“ [12] nuo 1989 m. liepos 1 d. dirbančioms moterims, turinčioms ne mažesnę kaip vienerių metų bendrąjį darbo stažą, ir moterims, besimokančioms atsitraukus nuo darbo nepriklausomai nuo turimo darbo stažo, turėjo būti suteikiamos iš dalies mokamos atostogos vaikui prižiūrėti, kol jam sueis pusantų metų, o papildomos atostogos, nepaliekant darbo užmokesčio, – kol jam sukaks treji metai. Dirbančioms moterims, turinčioms ne mažesnę kaip vienerių metų bendrąjį darbo stažą, ir moterims, besimokančioms atsitraukus nuo darbo, atostogų vaikui prižiūrėti laikotarpiu, kol jam sueis vieneri metai, buvo numatyta mokėti 50 rublių per mėnesį, o laikotarpiu, kol jam sueis nuo vienerių iki pusantų metų, – po 35 rublius per mėnesį. Taip pat numatyta išlaikyti nepertraukiamą darbo stažą motinoms, auginančioms vaiką namuose, kol jam sukaks aštuoneri metai.

Sprendžiant šias problemas naujovių numatė ir analogiškas Lietuvos TSR Ministrų Tarybos, Lietuvos RPST bei LLKJS CK bendras nutarimas „Dėl priemonių valstybės ir visuomenės paramai šeimoms, auginančioms vaikus, didinti“ [13]. Miestų ir rajonų vykdomieji komitetai, ministerijos ir žinybos, susivienijimai, įmonės, organizacijos ir ūkiai buvo įpareigoti gyvenamąsias patalpas pirmiausia teikti šeimoms, turinčioms tris kartu gyvenančius vaikus iki 18 metų ir įrašytoms į įskaitą buto sąlygoms gerinti; rekomenduota miestų ir rajonų vykdomiesiems komitetams, darbo kolektyvams per dvejus metus suteikti butus be eilės šeimoms, turinčioms keturis ir daugiau kartu gyvenančių vaikų iki 18 metų ir įrašytoms į įskaitą buto sąlygoms gerinti; TSRS taupomojo banko Lietuvos respublikiniam bankui, Finansų ministerijai ir Valstybiniam plano komitetui pavesta pateikti Lietuvos TSR Ministrų Tarybos siūlymus dėl ilgalaikio neprocentinio banko kredito jaunoms šeimoms teikimo gyvenamosioms patalpoms statyti ir jose įsikurti, numatant padengti tam tikrą kredito dalį.

Minėtais nutarimais buvo siekiama didinti šeimos, motinystės ir tėvystės prestižą, kuris, turime pripažinti, tarybiniais metais buvo ganėtinai menkas. Dažnai tik žodžiais buvo kalbama apie patvarią, sveiką šeimą, o praktiškai mažai daroma, kad ji tokia būtų. Maža to, neretai ji buvo griunama, nors dažniausiai nesąmoningai: žmonai ir vyrui skirtingu laiku suteikiant atostogas, stengiantis visokiomis dingstimis nepriimti į darbą kelių vaikų motinų ir pan.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos, jos Prezidiumo pertvarkos metais priimti įstatymai, nutarimai bei kitų vyriausybinių ir visuomeninių organizacijų nutarimai įvairiais šeimoms stiprinimo, materialinio aprūpinimo klausimais tapo labai svarbiu šeimos teisės šaltiniu.

Pirmieji pokyčiai 1969m. Santuokos ir šeimos kodekse

Visus santuokos ir šeimos santykius prasidėjusios pertvarkos ir tautinio atgimimo metais tebe-reglamentavo dar 1969 m. liepos 16 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos įstatymu patvirtintas ir socialistinės teisės tradicija grindžiamas „Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodeksas“ (toliau – SŠK) [14]. Tačiau prasidėjus persitvarkymo procesui buvo pradėtos keisti kai kurios SŠK normos, atsižvelgiant į kintančią politinę ir ekonominę padėtį. Tam pamatas buvo 1989 m. birželio 21 d. priimtas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl pakeitimų ir papildymų kai kuriuose Lietuvos TSR įstatymų aktuose“ [15].

Minėtame Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsake buvo nurodoma, kad pagal Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. kovo 22 d. įsaką „Dėl valstybės ir visuomenės paramos šeimoms, auginančioms vaikus, didinimo“, taip pat siekdamas toliau tobulinti Lietuvos TSR santuokos ir šeimos įstatymus, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas nutarė padaryti Lietuvos TSR įstatymų aktų šiuos pakeitimus ir papildymus:

Lietuvos TSR darbo įstatymų kodekse buvo taisomi bei papildomi 84, 197, 199 ir 202 straipsniai. Juose buvo kalbama apie moterims suteikiamas nėštumo ir gimdymo ir iš dalies vaikui prižiūrėti iki jam sueis pusantų metų mokamas atostogas, taip pat papildomas atostogas vaikui prižiūrėti iki jam sueis treji metai, nepaliekant darbo užmokesčio bei kitų lengvatų motinoms, auginančioms vaiką namuose.

Remiantis minėtu įsaku buvo keičiami ar pildomi SŠK 13, 16, 27, 86 ir 118 straipsniai. Taip SŠK 13 straipsnio antroji dalis buvo išdėstyta naujai: „*Atskirais atvejais, susituokiančiųjų prašymu, esant svarbioms priežastims, rajono, miesto, miesto rajono (kur yra civilinės metrikacijos skyrius) Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas, arba jiems pavedus ir civilinės metrikacijos skyriaus vedėjas gali šio straipsnio pirmojoje dalyje nustatytą terminą sutrumpinti*“; patikslinta buvo ir 16 straipsnio antroji dalis: „*Išimtiniais atvejais rajono, miesto, miesto rajono (kur yra civili-*

nės metrikacijos skyrius) Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto sprendimu gali būti leidžiama tuoktis asmenims, nesulaukusiems santuokinio amžiaus“ [15].

86 straipsnyje buvo kalbama apie atiduotų į vaikų įstaigas arba šeimyninius vaikų namus vaikų alimentų išieškojimus. Išieškoti alimentai turėjo būti pervedami į vaikų asmenines sąskaitas taupomajame banke. 118 straipsnis „Irašo apie įvaikio gimimo vietą ir gimimo datą pakeitimas“ taip pat buvo išdėstytas naujai: „Prašant asmeniui, norinčiam vaiką įvaikinti, sprendimu įvaikinti gali būti leidžiama pakeisti įrašą apie vaiko gimimo vietą ir gimimo datą“ [15].

Dar anksčiau, 1988 m. spalio 25 d., Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu „Dėl Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso 62 ir 184 straipsnių taikymo“ buvo padaryta atitinkamų minėtų SŠK straipsnių pakeitimų. Tautinio atgimimo metais pradėjus keistis požiūriui į Bažnyčią bei religines apeigas, didėjant Bažnyčioje sudarytų santuokų skaičiui, tuo pat metu stiprėjant Katalikų Bažnyčios įtakai Lietuvos visuomenėje, daugelis šalies gyventojų pradėjo oficialiai krikštyti vaikus. Siekiant teisiškai įforminti tokią susidariusią padėtį buvo nutarta padaryti atitinkamas veikiančio SŠK 62 ir 184 straipsnių nuostatų dėl vaiko gimimo registravimo pataisas. Tėvų susitarimu ir jų prašymu civilinės metrikacijos darbuotojai jau galėjo vaikams įrašyti du vardus [16].

Nesureikšminant minėtų aktų įtakos to meto Lietuvos šeimos teisėkūrai vis dėlto galima teigti, kad minėtieji SŠK pakeitimai ir papildymai buvo svarbūs po nepriklausomybės atkūrimo modeliuojant būsimą šeimos teisę šalyje.

LPS idėjų įtaka šeimos teisės raidai

Pertvarka, tautinio atgimimo procesas padidino ne tik politinį, bet ir socialinį šalies visuomenės aktyvumą. Tikrove tapo Sąjūdžio įvairiapusė veikla Lietuvos visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Sąjūdis buvo Lietuvos visuomeninio politinio gyvenimo realija, todėl aktualu panagrinėti minėtus klausimus tuo metu egzistuojančių kitų visuomeninių politinių realijų fone.

Kadangi teisės sistemos reformos bendrosios prielaidos Lietuvoje sutapo su Persitvarkymo Sąjūdžio intensyvios veiklos laikotarpiu (1988–1989), svarbiu šeimos teisėkūros studijų šaltiniu tapo įvairūs Sąjūdžio dokumentai, kuriuose galima rasti daug reikšmingų nuostatų ir kurios buvo svarbus veiksnys kuriant šeimos bendravimo naujomis sąlygomis normas. Neabejotina, kad čia lemiamas vaidmuo teko Sąjūdžio dokumentuose įtvirtintoms Lietuvos valstybingumo raidos idėjoms. Jos tam tikra prasme buvo tas veiksnys, kuris darė lemtingą įtaką kuriant būsimą šiuolaikinės šeimos teisės modelį.

LPS daug dėmesio skyrė lietuvių tautos, lietuviškumo ir lietuviybės klausimams. Pavyzdžiui, per penkiasdešimt sovietinės okupacijos ir aneksijos metų lietuvių tauta buvo patyrusi skaudžių likimo smūgių. Todėl Sąjūdžio dokumentuose daug dėmesio skiriama lietuvių šeimos klausimams. LPS bendrosios programos IV skyrius „Socialinis teisingumas“ 2 punkte teigiama: „Sąjūdis remia tokią šeimos globos politiką, kuri garantuos, kad vaikų skaičiaus didėjimas neatsilieps neigiamai šeimos pragyvenimo lygiui ir vaikų asmenybės vystymui. Vaikų auginimą ir auklėjimą būtina juridškai prilyginti apmokamam darbui. Sudaryti sąlygas ikimokyklinio amžiaus vaikui auklėti šeimoje“ [17]. Šią problemą LPS steigiamajame suvažiavime 1988 m. spalio 23 d. kėlė E. Kubilienė: „Atsigręžkime visu veidu į šeimas, kuriose slypi tautos pagrindas ir ateities garantija. Siūlau pasmerkti liūdnai pagarsėjusią nuostatą, jog šeimos funkcijas palaipsniui turi perimti valstybė“ [18].

Ir vėlesniuose, iki pat nepriklausomybės atkūrimo galiojančiuose LPS įvairaus lygio dokumentuose – ir rengiamos Konstitucijos projektuose, ir rinkimų programos metmenyse – visur daug dėmesio buvo skiriama tautinei šeimai, jos problemoms. 1989 m. pradžioje Sąjūdžio iniciatyva parengtame ir paskelbtame Konstitucijos projekto 33 straipsnyje buvo teigiama: „Motinystė ir šeima yra ypatingoje valstybės globoje. Įstatymai numato motinystės ir vaikų teisinį gynimą, materialinį ir moralinį rėmimą, įskaitant apmokamą atostogų dirbančioms moterims, turinčioms mažamečių vaikų“ [19].

Rengiantis rinkimams į šalies Aukščiausiąją Tarybą, LPS rinkimų programoje taip pat gana plačiai aptariami šeimos, materialinio vaikų aprūpinimo klausimai: „Socialinės rūpybos srityje valstybė turi teikti pirmenybę motinų, vaikų ir daugiavaikių šeimų poreikiams. Reikia įstatymu numatyti motinų darbo lengvatas. Už kiekvieną namuose auginamą ikimokyklinio amžiaus vaiką valstybė turi mokėti kas mėnesinę kompensaciją, o keletą vaikų auginančioms motinoms – motinos algą“ [20].

LPS dokumentuose buvo propaguojami įvairūs geri sumanymai, iniciatyvos šeimai stiprinti, vaikų auklėjimui gerinti. Taip buvo tiesiamas kelias naujam, didesniai žingsniui rūpinantis lietuviška šeima, didinant jos autoritetą ir prestižą, kilninant motinystę.

II. Dabartinės šeimos teisės raidos pradžia atkūrus nepriklausomybę (1990–1992)

Nepriklausomos valstybės atkūrimas – naujo teisėkūros etapo pradžia

1990 m. Kovo 11-osios Akto paskelbusi nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą naujai išrinkta Aukščiausioji Taryba (Atkuriamasis Seimas) pagal esamas galimybes laipsniškai ėmėsi visos tarybinės teisės sistemos pertvarkymo darbų. Svarbiausiuose teisės aktuose, susijusiuose su Lietuvos valstybingumo atkūrimu, buvo įtvirtinti ir nacionalinės teisės atkūrimo pamatai – būsimosios teisėkūros turinio principinės nuostatos.

Teisėkūros procesas nuo valstybės atkūrimo per visą XX a. paskutinį dešimtmetį turėjo aiškiai apibrėžtą tikslą – kaip galint sparčiau atsiriboti nuo tarybinės teisės ir sukurti nacionalinę teisinę sistemą. Savaiame aišku, kad atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę buvo būtina keisti tarybinę teisės sistemą, nes iš esmės nebuvo galima perimti arba receptuoti iš pradžių okupacinio, vėliau aneksinio laikotarpio teisės dėl principinių ekonominių, socialinių ir ideologinių skirtumų dėl buvusios totalitarinės valstybės ir nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos Respublikos pasirinkto kurso. Todėl reikėjo ne tik naują šalies politinę sistemą įtvirtinančių konstitucinės teisės aktų, bet ir daugelio kitų teisės aktų, ypač tokių, kurie, pereinant nuo socialistinės (planinės) rinkos prie rinkos ekonomikos, reguliuotų pasikeitusius nuosavybės bei visuomeninius ekonominius santykius.

Pripažindama Lietuvos valstybingumo ir europietiškos krypties nacionalinės teisės tradicijų tęstinumą, Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 11 d. priėmė įstatymą „Dėl 1938 m. gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ [21]. Šios Konstitucijos galiojimas, nors ir trumpalaikis, buvo labai svarbus valstybės ir teisės tęstinumo garantas. Tą pačią kovo 11 d. buvo priimtas Konstituciją atstojantis Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas [22], kuris nors ir nutraukė 1938 m. Konstitucijos galiojimą, bet įtvirtino kitą labai svarbią teisėkūrai nuostatą, susijusią su laipsnišku tarybinės teisės sistemos likvidavimu bei reformavimu.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtame įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ buvo įrašyta: „3. Nustatyti, kad Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvoje įstatymai beį kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui“ [23]. Ši nuostata išliko ir 1992 m. spalio 25 d. referendumu priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, ji buvo įrašyta Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos įstatyme (2 str.) [24].

Tikslinga pabrėžti, kad jau Pagrindiniame Įstatyme buvo pradėta formuluoti ir konceptuali šeimos teisės raidos kryptis. Taip 2 skirsnio „Lietuvos pilietybė“ 15 straipsnyje „Moteris ir vyras Lietuvoje turi lygias teises“ buvo įrašyta:

„Šių teisių įgyvendinimą užtikrina moterims suteiktos lygios teisės su vyrais, galimybės įgyti mokslą ir profesinį parengimą, dirbti, gauti atlyginimą už darbą ir būti paaukštintoms darbe, dalyvauti visuomeninėje, politinėje ir kultūrinėje veikloje, taip pat specialios moterų darbo ir sveikatos apsaugos priemonės.

Motinytė ir šeima yra ypatingoje Valstybės globoje. Įstatymai numato motinytės ir vaikų teisių gynimą, materialinį ir moralinį rėmimą, įskaitant apmokamų atostogų, lengvatų teikimą nėščioms moterims, daugiavaikėms šeimoms ir motinoms, kūdikių gimimo pašalpas, darbo laiko trumpinimą dirbančioms motinoms, turinčioms mažamečių vaikų.

Motinių, kurios namuose augina ir auklėja du ar daugiau vaikų, darbas pripažįstamas visuomenei reikšminga veikla ir atlyginamas įstatymų numatyta tvarka“ [23].

Sutuoktinių lygiateisiškumo principas, jų sutikimas, kaip pagrindinė santuokos sudarymo sąlyga, buvo įtvirtinti 32 šio Įstatymo straipsnyje: „Santuoka grindžiama savanorišku moters ir vyro sutikimu: sutuoktiniai šeimos santykiuose yra visiškai lygiateisiai“ [23].

Minėti teiginiai vėliau tapo orientyru iš esmės visuose aptariamuoju laikotarpiu rengtuose Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektuose.

Šeimos teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektuose

Atkūrus nepriklausomybę Lietuva, kaip ir anksčiau, buvo ir išliko kodifikuotos teisės šalimi. Tai buvo lemta tiek istoriškai (prisiminkime įžymiuosius Lietuvos Statutus), tiek geografinės Lietuvos padėties (daugumos Europos šalių teisė tuo metu taip pat jau buvo kodifikuota), tiek ir teisinės technikos bei teisės normų taikymo praktiškumo požiūriu.

Valstybės nepriklausomybės įtvirtinimas nenutraukė dar pertvarkos ir tautinio atgimimo metais pradėto Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo bei valstybės konstitucingumo plėtojimo. Iki Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo (1992 m. spalio 25 d.) buvo parengti dar keli Konstitucijos projektai. Konstitucijos projektus rengė ne tik Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos sudarytos deputatų komisijos, tarp jų ir Laikinoji komisija Konstitucijos projektui parengti [25], bet ir politinės partijos, judėjimai, visuomeninės organizacijos: Lietuvos demokratinė darbo partija, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, Lietuvos teisininkų ir filosofų draugija, Lietuvos liberalų sąjunga [26]. Konstitucijos projektus rengė ir privatūs asmenys, tarp jų pirmiausia minėtinas teisininkų iš JAV L. Wymano ir B. Johnsono parengtas ir spaudoje paskelbtas Konstitucijos projektas [27]. Konstitucijos projektus taip pat parengė JAV gyvenantys lietuviai, teisininkai A. Astravas ir K. Šidlauskas bei socialdemokratas R. Lazdynas. Minėtų asmenų projektai buvo įteikti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Juridiniam skyriui, tačiau spaudoje jie nebuvo paskelbti [28].

Iš esmės visuose rengiamos Konstitucijos projektuose, vienuose daugiau, kituose mažiau, buvo nuostatų, susijusių su šeimos teise. Tiesa, galima atkreipti dėmesį ne tik į apibrėžimų bei formuluočių skirtumus, bet ir į šiai problemai įvairiuose projektuose skiriamų straipsnių skaičių. Palyginime tik du Konstitucijų projektų straipsnius, susijusius su šeimos teise.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Laikinosios komisijos parengtame Konstitucijos projekte šeimos teisės klausimai aptariami 3 skirsnio „Visuomenė ir valstybė“ dviejuose – 45 ir 46 straipsniuose [29].

Tuo tarpu Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ autorinė grupė savo parengtame Konstitucijos projekto IV skirsnyje „Bendruomenė ir valstybė“ minėtus klausimus formulavo net šešiuose straipsniuose [30].

Taigi dabartinė Lietuvos šeimos teisės koncepcija pradėta formuluoti jau tuo metu rengtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektuose. Tikslinga taip pat pabrėžti, jog minint svarbiausius aptariamojo laikotarpio Konstitucijos projektus būtina atsižvelgti, kad 1990–1992 m. parengti ir paskelbti su rengiama Konstitucija susiję įstatymų projektai atspindėjo to meto šalyje vykusio politinio ekonominio proceso ypatumus ir išreiškė ne tik tam tikras nuostatas dėl valstybės konstitucinės raidos, bet atskirais atvejais ir dėl būsimos šeimos teisės.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės teisės aktai, priimti šeimos teisės klausimais

Suprasdama šeimos teisės svarbą visuomeninei, socialinei-ekonominei krašto raidai, jau pereinamojo laikotarpio pradžioje Lietuvos valstybė siekė kurti teisinius šeimos pagrindus. 1990–1992 m. buvo priimta keletas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos įstatymų, Ministrų Tarybos nutarimų, kurie tapo reikšminga paskata gerinti vaikų, motinų ir apskritai sunkiai besiverčiančių šeimų materialinę padėtį.

1991 m. sausio 7 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymu, priėmė nutarimą „Dėl socialinės pašalpos mažai aprūpintų šeimų vaikams mokėjimo“, kuriuo nustatė, kad socialinė pašalpa mažai aprūpintų šeimų vaikams nuo 1991 m. sausio 1 d. turėjo būti mokama iš savivaldybių biudžetų lėšų, perduodamų į valstybinio socialinio draudimo biudžetą [31].

1991 m. vasario 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą „Dėl gyventojų papildomų išlaidų, susijusių su būtiniausių prekių kainų padidėjimu, kompensavimo“, kuriuo numatė, padidėjus mažmeninėms kainoms, padidinti darbo užmokestį, kitas nuolatinės išmokas bei plačiau taikyti socialines pašalpas [32]. Šios kompensacijos normos taip pat buvo taikomos moterims, išėjusioms nėštumo ir gimdymo bei iš dalies mokamų vaiko priežiūros atostogų; taip pat buvo padidintos nėštumo ir gimdymo bei vaiko priežiūros pašalpos. Vadovaujantis minėtu nutarimu nuo 1991 m. kovo 1 d. taip pat buvo numatyta socialines pašalpas mokėti vaikams tų mažai aprūpintų šeimų darbinėms, nedirbusioms motinoms, kurios augino namuose vaikus iki 16 (moksleivius – iki 18) metų, taip pat mažai aprūpintų daugiavaikių šeimų, auginančių tris ir daugiau vaikų iki 16 (moksleivių – iki 18) metų, motinoms. Ši pašalpa nurodytoms motinoms turėjo būti mokama tuo atveju, jeigu šeima turėjo teisę gauti vaikams socialinę pašalpą.

Rūpinimasi vaikų padėties gerinimu atspindėjo ir 1991 m. kovo 8 d. priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 88 „Dėl pašalpų moterims, auginančioms vaikus iki trejų metų“, kuriuo taip pat buvo gerinama materialinė vaikų auginančių šeimų gyvenimo sąlygos [33].

1991 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė „Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymą“ [34]. Šio įstatymo II skyrius „Valstybinio socialinio drau-

dimo pašalpos“, 2 skirsnio „Nėštumo ir gimdymo pašalpa“ (17 str.) bei 3 skirsnio „Pašalpa vaikų priežiūrai“ (18, 19 str.) tapo svariu valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistemos veiksmu teikiant įstatymo numatytais atvejais apdraustų šeimų nariams gyvenimui reikalingas lėšas ir paslaugas.

Vykdydama Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. gegužės 21 d. nutarimą „Dėl Valstybinio socialinio draudimo įstatymo įsigaliojimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1991 m. liepos 29 d. priėmė nutarimą „Dėl socialinio draudimo pašalpų nuostatų“, kuriuo nustatė, kad Nuostatai įsigalioja nuo 1991 m. liepos 1 d., o šių nuostatų 72 punktą (jame kalbama, kad nustatytas kompensacijas moka valstybinio socialinio draudimo įstaigos kartą per ketvirtį) – nuo 1992 m. sausio 1 d. [35].

1991 m. birželio 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė „Paramos šeimai valstybinių pašalpų įstatymą“, kuris reglamentavo valstybinių pašalpų moterims ir vaikus auginančioms šeimoms mokėjimą iš savivaldybių biudžetų lėšų [36]. Atskiri įstatymo straipsniai numatė mokėti pašalpas nėštumo ir gimdymo, kūdikio gimimo, vaikų priežiūros ir panašiais atvejais.

1991 m. birželio 13 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl paramos šeimai valstybinių pašalpų įstatymo įsigaliojimo“, kuriuo nustatė minėto įstatymo bei atskirų jo straipsnių įsigaliojimo terminus [37].

Iš esmės naujo valstybės raidos kurso pasirinkimas buvo svarbiausias objektyvus veiksnys, lėmęs naujų teisės aktų priėmimą. Tačiau pagrindinė problema, su kuria jau tuo metu buvo pradėta susidurti praktikoje, buvo susijusi ne tiek su naujųjų norminių aktų atsiradimu, kiek su prasidėjusiu jų kaitaliojimu. Deja, to nepavyko išgyvendinti ir vėlesniais metais.

SŠK papildymai

Atkūrus nepriklausomybę ir prasidėjus šalies politinės ir ekonominės sistemos transformacijos laikotarpiui, tradicinės šeimos, susiformavusios tarybiniais metais, pagrindai pradėjo irti. Todėl buvo būtina kuo sparčiau sukurti laikmetį ir tautos dorovę bei dvasią atitinkančius santuokos ir šeimos santykius reguliuojančius įstatymus. Tačiau pereinamojo laikotarpio pradžioje tai buvo sunku įgyvendinti, o vėliau pasirodė, kad tai ir praktiškai greitu laiku neįmanoma buvo padaryti.

Atkurtoje Lietuvos valstybėje pradėjus nuosekliai vykdyti teisės sistemos reformą tapo aišku, kad galiojantis dar tarybiniais metais priimtas „Santuokos ir šeimos kodeksas“ jau negalėjo užtikrinti naujų dabarties reikalavimų. Pagal esamas galimybes, atsižvelgiant į naujas sąlygas, nors ir lėtai, buvo pradėti taisyti bei pildyti taip pat ir senojo kodekso kai kurie straipsniai. Tačiau iš pavyzdžio, kurį pateiksime, matyti, kaip sunkiai skynėsi kelią į gyvenimą nauji SŠK straipsniai ar jų papildymai bei patikslinimai.

Kadangi paskelbus nepriklausomybę nemažai Lietuvos Respublikos piliečių pageidavo turėti dvigubą pavardę (ikisantuočinę ir sutuoktinio), Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1990 m. lapkričio 7 d. pavedė Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai kartu su suinteresuotomis žinybomis iki 1990 m. gruodžio 1 d. pateikti siūlymus dėl SŠK 18 straipsnio papildymo [38].

Savaime suprantama, kad tokiais glaustais terminais Teisingumo ministerija įvykdyti minėtąjį Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo nutarimą neturėjo galimybių. Tačiau tik praėjus pusmečiui (1991 m. birželio 12 d.) Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas rekomendavo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Teisinės sistemos komisijai ir Juridiniam skyriui apsvarstyti Teisingumo ministerijos pateiktus pasiūlymus dėl minėto straipsnio, reglamentuojančio teisę pasirinkti dvigubą pavardę, ir pateikti Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai [39]. Vis dėlto šis, iš pirmo žvilgsnio nesudėtingas SŠK tik vieno straipsnio (18) pakeitimas užtruko gana ilgai, ir tik 1997 m. vasario 18 d. Lietuvos Respublikos Seimas šiuo klausimu priimtu įstatymu pagaliau numatė susituokiančiųjų teisę pasirinkti pavardę [40].

Šeimos teisės atspindžiai Lietuvos Respublikos Konstitucijoje

Lietuvos šiuolaikinės teisinės sistemos pamatu tapo Lietuvos Respublikos Konstitucija, priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume [41]. Ši Konstitucija, kaip pagrindinis teisėkūros šaltinis, įtvirtino pamatinius nacionalinės teisės principus ir vertybes, apibrėžė įstatymų iniciatyvos teisę turinčius subjektus, nustatė valdžios institucijų kompetenciją priimant atitinkamus teisės aktus, pagrindinius įstatymų priėmimo ir įsigaliojimo tvarkos reikalavimus, kitus esminius dalykus. Ją priėmus prasidėjo naujas Lietuvos teisėkūros, taip pat ir šiuolaikinės šeimos teisės etapas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 skirsnio „Visuomenė ir valstybė“ 38 ir 39 straipsniai įtvirtino pamatinius šeimos teisės nepriklausomoje Lietuvos valstybėje principus ir vertybes:

38 straipsnis

„Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas.

Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.

Santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu.

Valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį. Valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją.

Sutuoktinių teisės šeimoje lygios.

Tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais pilnameistytės juos išlaikyti.

Vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“.

39 straipsnis

„Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą.

Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas.

Nepilnamečius vaikus gina įstatymas“ [41].

Minėti Lietuvos Respublikos Konstitucijos teiginiai tapo pamatu tiek priimant atitinkamus teisės aktus, tiek rengiant naująjį SŠK, o vėliau jo pagrindu CK Trečiąją knygą „Šeimos teisė“.

Naujojo SŠK rengimo pradžia

Naujo SŠK rengimas tapo šalyje prasidėjusios teisinės sistemos reformos – daugiapusio ir ilgai trukusio proceso – sudedamąja dalimi.

Tačiau gali kilti klausimas, ar buvo būtina rengti naująjį Lietuvos SŠK, gal būtų užtekę tarybinio SŠK reformos? Tuo metu buvo manoma, kad jei būtų buvęs reformuojamas senasis kodeksas, būtų buvę galima pataisyti tik kai kurias jo vietas, tačiau nebūtų buvę įmanoma pakeisti kodekso esmės, koncepcijos, kuria jis buvo grindžiamas tarybiniais metais.

1990 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu „Dėl darbo grupių įstatymo projektams rengti sudarymo“ buvo patvirtintos šešios darbo grupės kodeksų (Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso, Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso, Santuokos ir šeimos kodekso ir Bausmių vykdymo kodekso) projektams rengti [42]. Minėtu Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu SŠK projektui rengti darbo grupės vadovu buvo paskirtas P. V. Rasimavičius – Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Civilinės teisės ir civilinio proceso katedros profesorius.

Tačiau pradėjus dirbti paaiškėjo, kad tiek šį, tiek ir kitus kodeksus parengti nustatytu terminu nepavyks: per pusantrų metų tai padaryti buvo beveik neįmanoma. Be to, šį procesą komplikavo tiek to meto Lietuvos vidaus, tiek ir tarptautinė padėtis.

Kaip nurodė P. Rasimavičius, SŠK rengimo darbo grupė laikėsi koncepcijos, kad Lietuvos šeimos teisės šaknys nuo senų laikų glūdėjo civilinėje teisėje, o jos „pagrindų pagrindas“ buvo santuokos sutarties teisinis institutas, reguliuojantis šeimos santykius. Kadangi šiuolaikiniam (po nepriklausomybės atkūrimo) šeimos teisiniam reguliavimui buvo būdingas itin aktyvus valstybės vaidmuo, todėl, be tradicinių vyro ir moters santykių, naujojo kodekso rengėjai taip pat planavo išskirti ir aptarti kitus du labai svarbius šeimos santykių segmentus: santuoką ir vaikus. Šios trys šeimos santykių sritys, kodekso rengėjų nuomone, turėjo sudaryti šiuolaikinės šeimos teisės reguliavimo dalyko branduolį ir tapti ta esmine jo dalimi, nuo kurios priklausė šeimos teisinio reguliavimo metodų parinkimas ir taikymas [43].

Aišku, galima teigti, kad teisinės sistemos reformą lėmė demokratinės ir teisinės valstybės kūrimas. Lietuva būti tokia valstybe užsibrėžė 1990 m. kovo 11 d. Aktu. Tačiau neįmanoma buvo tikėtis, kad Lietuvos politikai ir teisininkai jau tuo metu turės galimybę nuodugniai moksliniu pagrindu išnagrinėti ir įvertinti Vakarų demokratinių valstybių teisinių sistemų modelius, Lietuvos šioje srityje sukaupę istorinę patirtį ir iš karto pateikti parengtą teisinės sistemos koncepciją.

Kalbant apie Lietuvos Respublikos šeimos teisės modelio kūrimą reikėtų išsakyti porą teorinio pobūdžio samprotavimų. Norint ką nors pertvarkyti reikia turėti modelį. Tai aksioma. Ar Lietuvoje tuo metu buvo potencialių teisininkų pajėgų, galinčių suformuluoti moksliskai pagrįstą šiuolaikinės šeimos modelį, ar buvo tam palankios vidaus ir išorės sąlygos?

Rengiant naujojo SŠK projektą pirmajai darbo grupei neišvengiamai iškilo keletas problemų, buvo susidurta su įvairiomis kolizijomis.

Pirmiausia susidurta su šiuolaikinės šeimos teisės specialistų trūkumu, nes tarybiniais metais sąjunginėse respublikose, tarp jų ir Lietuvoje, teisės mokslas teoriniu lygmeniu vystėsi vienpusiškai, mat daugumą svarbesnių teisės norminių aktų rengė tarybinės sistemos centrinis aparatas. Be to, ir apibendrinamojo pobūdžio teorinius darbus teisės klausimais daugiausia vykdė Maskvoje bei Leningrade susitelkę teisės specialistai, todėl atkūrus valstybę teisės sistemai reformuoti iš pradžių trūko patyrusių ir kvalifikuotų specialistų. Negalima taip pat nuneigti, kad iškeltam uždaviniui įgyvendinti nemažą įtaką turėjo naujus teisės aktus rengusių politikų bei specialistų teisinė sąmonė, daugiausia suformuota dar tarybiniais metais.

Pasiskelbusi nepriklausoma valstybe Lietuva laipsniškai turėjo jungtis prie įvairių tarptautinių konvencijų, tarp jų ir konvencijų, skirtų šeimos teisei. Tokia padėtis skatino būtinumą derinti šeimos teisės įstatymus su tarptautinės teisės normomis. Todėl kodekso sudarytojai privalėjo stengtis, kad naujojo SŠK normos atitiktų tarptautinius standartus ir kad vėliau nereikėtų jų keisti bei derinti su tarptautinėmis teisės normomis. Aišku, kad norint parengti tokio lygio SŠK buvo būtina gerai susipažinti su galiojančiomis tarptautinėmis konvencijomis santuokos, šeimos, vaikų teisių ir kitose srityse, o tam savo ruožtu reikėjo ne tik laiko, galimybių, bet ir atitinkamos kvalifikacijos. Be to, iš pradžių dar sunkiai prieinama buvo teorinė ir ypač praktinė užsienio teisininkų šioje srityje sukaupta patirtis. Tad projekto rengimo grupės narių pečius užgulė gana sunki našta ir šioje srityje.

Minėtosios sudėtingos kalbamojo laikotarpio sąlygos atsiliepė ir pirmosios kodekso rengimo darbo grupės veiklai. Pirmoji SŠK darbo grupė, iš esmės nepateikusi jokio SŠK varianto, išsiskirstė. Jos pradėtą darbą tęsė naujos sudėties kodekso rengimo darbo grupė, vadovaujama Lietuvos advokatų kolegijos prezidiumo pirmininko Kęstučio Lipeikos.

Apskritai, retrospektyviai vertinant pradinį šiuolaikinės teisės reformos kelią pertvarkos, tautinio atgimimo ir pirmaisiais nepriklausomybės metais, galima teigti, kad nemažai buvo padaryta ir šiuolaikinės šeimos teisės plėtros srityje.

Trečioji knyga – „Šeimos teisė“

2000 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė naująjį Civilinį kodeksą. Šio kodekso struktūra ir rengimo darbo organizavimo principai keitėsi. Kaip minėta, iš pradžių Šeimos kodeksas buvo pradėtas rengti kaip atskiras kodifikuotas teisės aktas. Kadangi šeimos santykiai yra civilinių santykių sudėtinė dalis ir Vakarų valstybių praktikoje juos tradiciškai reguliuoja Civilinis kodeksas, vėliau šio sumanymo buvo atsisakyta. Šeimos teisės normos buvo įtrauktos į Civilinį kodeksą kaip atskira, Trečioji jo knyga – „Šeimos teisė“.

Trečioji knyga, kaip nurodo jos rengėjai, neatsirado tuščioje vietoje. Ji buvo rengiama siekiant išnagrinėti kuo daugiau užsienio valstybių civilinių kodeksų ir specialių įstatymų, tarptautinių konvencijų ir kitokių šaltinių. Rengiant projektą buvo remtasi Olandijos civiliniu kodeksu, Prancūzijos civiliniu kodeksu, Vokietijos civiliniu kodeksu, Kanados Kvebeko provincijos civiliniu kodeksu, Šveicarijos civiliniu kodeksu, Švedijos santuokos įstatymu ir kitais Švedijos šeimos teisės aktais [44]. Taip pat buvo siekiama suderinti Lietuvos Respublikos privatinę teisę su tarptautinės teisės šaltiniais – Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija bei kitomis tarptautinėmis konvencijomis šeimos teisės srityje, kurias yra ratifikavusi Lietuva. Be to, daugelis dalykų yra išlikę remiantis perimamumo principu.

Civilinio kodekso Trečioji knyga „Šeimos teisė“ detalizuoja civilinės teisės normas, esančias kitose Civilinio kodekso knygose, ir nustato atskirų civilinės teisės institutų taikymo šeimos santykiams ypatumus. Ši knyga susideda iš aštuonių dalių.

Pagrindinės naujovės nustatomos santuokos sudarymo ir nutraukimo, sutuoktinių turto teisinio režimo, vaikų ir tėvų tarpusavio teisinio santykių srityje. Pradedamas taikyti susitarimo tuoktis institutas ir nustatomas šio susitarimo pažeidimo teisinės pasekmės. Siekiant apsaugoti nepilnamečių vaikų ir vieno iš sutuoktinių interesus pradedamas taikyti šeimos turto institutas. Nustatytos papildomas vaikų teisių apsaugos garantijos juos įvaikinant, dalijant turtą bei tėvams tvarkant savo nepilnamečių vaikų turtą ir kt. Dalis administracinių organų iki tol vykdytų funkcijų, tokių kaip santuokinio amžiaus sumažinimas, santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių sutikimu, įvaikinimas, buvo perduota vykdyti teismams. Tikslinga taip pat pabrėžti, kad Trečiosios knygos normos galioja tik atyje ir grįžtamosios galios neturi.

Straipsnio apimtis išsamiau neleidžia aptarti visas Trečiosios knygos naujoves. Tai atskiras tyrimo objektas.

Išvados

1. Teisėkūra, kurios pagrindą sudaro įstatymų rengimas, – viena iš sudėtingiausių ir atsakingiausių valstybės funkcijų. Pertvarkos ir tautinio atgimimo metais šalyje vykstant intensyviems persitvarkymo procesams buvo pradėta išsivaduoti iš socialistinės teisės, taip pat ir šeimos teisės sistemos. Tai buvo glaudžiai susiję su pagrindiniu tautos strateginiu tikslu – laipsniškai (evoliuciniu būdu) likviduoti sovietinės okupacijos ir aneksijos padarinius.

2. Pertvarkos ir tautinio atgimimo metais kuriant konstitucijų projektus, įstatymus arba kitus teisės aktus buvo modeliuojamas ne tik politinis, socialinis, ūkinis ir kultūrinis šalies gyvenimas, bet ir būsima Lietuvos ateitis. 1988–1989 m. priimti teisės aktai gerino motinystės ir vaikų apsaugą, dirbančių moterų darbo sąlygas, didino valstybės ir visuomenės paramą daugiavaikėms šeimoms. Laiku sprendžiant šeimos problemas buvo spartinami persitvarkymo procesai šalyje.

3. 1990 m. Kovo 11-osios Aktu paskelbus nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą, priėmus Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą buvo padėti ir dabartinės šeimos teisės raidos pamatai. Šeimos teisė buvo pradėta kurti laikantis Lietuvos istorinės patirties, europietišku tradiciju, dabartinės teisės standartų.

4. Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę dėl besiformuojančių naujų, principinių politinių, ekonominių, socialinių ir ideologinių skirtumų buvo būtina keisti tarybinę teisės sistemą, taip pat ir šeimos teisę. Tai atsispindėjo tiek rengiamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektuose, tiek ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės priimtuose teisės aktuose šeimos teisės klausimais. Priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją prasidėjo naujas etapas Lietuvos teisėkūroje, taip pat ir šeimos teisėje.

5. 1990 m. liepos 18 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu buvo patvirtintos šešios grupės teisės kodeksams rengti. SŠK rengimo darbo grupės vadovu buvo paskirtas Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Civilinės teisės ir civilinio proceso katedros profesorius Pranas Rasimavičius. SŠK rengimas tapo nacionalinės teisinės sistemos reformos sudedamąja dalimi.

6. Pradėjus rengti naująjį SŠK paaiškėjo, kad nustatytais glaustais terminais kodekso parengti nepavyks. Tam turėjo įtakos tiek objektyvūs, tiek ir subjektyvūs veiksniai. Šeimos teisės, kaip ir kitų teisės šakų, persitvarkymo ir funkcionavimo trūkumus lėmė pačios Lietuvos valstybės kūrimosi pradinio etapo sunkumai: politiniai, ekonominiai, socialiniai, moraliniai ir kt.

7. Retrospektyviai vertinant pradinį šiandieninės teisės reformos nueitą kelią jau galima atskleisti ne tik kai kuriuos laimėjimus institucionalizuojant to meto politinę sistemą, bet ir įtvirtinant pirmąsias dabartinės šeimos teisės normas. Nors naująjį SŠK nespėta parengti, tačiau priimti teisės aktai prisidėjo prie dabartinio šeimos teisės modelio kūrimo.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas; Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74–2262.
2. **Lietuvos** teisės istorija. Vilnius, 2002.
3. **Šeima**, moteris, visuomenė. Mokslinio seminaro pranešimų tezės. Vilnius, 1990, spalio 19.
4. **TSKP XXVII** suvažiavimo medžiaga. Vilnius, 1998.
5. **Kūrys P.** Persitvarkymui – tvirtą teisinį pagrindą // Socialistinė teisė. 1988 (1).
6. **TSKP XIX** sąjunginės konferencijos dokumentai. Vilnius, 1988.
7. **Lietuvos** Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucijos projektas // Atgimimas. 1988 m. spalio 10 d.; Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija // Atgimimas. 1988 m. lapkričio 15 d.; Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija (Pagrindinis Įstatymas) // Tiesa. 1989 m. vasario 28 d.
8. **Lietuvos** Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija // Atgimimas. 1988 m. lapkričio 15 d.
9. **Lietuvos** Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija (Pagrindinis Įstatymas) // Tiesa. 1989 m. vasario 28 d.
10. **Lietuvos TSR** Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1988 m. sausio 27 d. įsakas Nr. I–2144 „Padaryti pakeitimus ir papildymus Lietuvos TSR darbo įstatymų kodekse“ // Žinios. Nr. 30.
11. **Lietuvos TSR** Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1988 m. spalio 6 d. nutarimas Nr. XI–2595 „Dėl pasiūlymų didinti valstybės ir visuomenės paramą šeimoms // Žinios. Nr. 317.
12. **Lietuvos TSR** Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. XI–2840 „Dėl valstybės ir visuomenės paramos

- šeimoms, auginančioms vaikus, didinimo“ // Žinios. Nr. 10.
13. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos, Lietuvos RPST ir Lietuvos LKJS CK 1989 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 65 „Dėl priemonių valstybės ir visuomenės paramai šeimoms, auginančioms vaikus, didinti“ // Žinios. Nr. 10.
  14. Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodeksas. Vilnius, 1969.
  15. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. birželio 21 d. įsakas Nr. XI-3023 „Dėl pakeitimų ir papildymų kai kuriuose Lietuvos TSR įstatymų aktuose“ // Žinios. Nr. 19.
  16. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1988 spalio 25. nutarimas Nr. XI-2620 „Dėl Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso 62 ir 184 straipsnių taikymo“ // Žinios. Nr. 327.
  17. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Bendroji programa // Atgimimas. 1988 m. spalio 15 d. Nr. 3.
  18. LPS steigiamasis suvažiavimas // Atgimimas. 1988 m. lapkričio 29 d.
  19. Lietuvai reikia tikros konstitucijos // Atgimimas. 1989 m. sausio 27 d. Nr. 4.
  20. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio rinkiminė programa // Atgimimas. 1990 m. vasario 2–9. Nr. 5.
  21. Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. įstatymas Nr. I-13 „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“ // Žinios. Nr. 9–223.
  22. Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas Nr. I-14 // Žinios. Nr. 9–224.
  23. Lietuvos Respublikos 1990 m. kovo 11 d. įstatymas Nr. I-14 „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ // Žinios. Nr. 9–224.
  24. Lietuvos Respublikos 1992 m. lapkričio 6 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ // Žinios. Nr. 33–1015.
  25. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konceptijos metmenys // Lietuvos aidas. 1991 m. gegužės 10 d.
  26. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Projektas // Tiesa. 1991 m. balandžio 23 d.
  27. Wyman L., Johnson B. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Projektas // Atgimimas. 1991 m. birželio 20–27 d.
  28. Žilys J. Lietuvos valstybės valdžios modeliavimo kai kurie teisiniai istoriniai aspektai // Teisės problemos. 2001. Nr. 2.
  29. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Projektas // Lietuvos aidas. 1992 m. gegužės 1 d.
  30. Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ Konstitucijos projektas. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Lietuvos aidas. 1992 m. gegužės 14 d.
  31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. vasario 22 d. nutarimas Nr. 73 „Dėl gyventojų papildomų išlaidų, susijusių su būtiniausių prekių kainų padidėjimu, kompensavimo“ // Žinios. 1991. Nr. 7–212.
  32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. sausio 7 d. nutarimas Nr. 6 „Dėl socialinės pašalpos mažai aprūpintų šeimų vaikams mokėjimo“ // Žinios. 1991. Nr. 3–93.
  33. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. kovo 8 d. nutarimas Nr. 88 „Dėl pašalpų moterims, auginančioms vaikus iki trejų metų“ // Žinios. 1991. Nr. 9–256.
  34. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. gegužės 21 d. įstatymas Nr. I-1337 „Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas“ // Žinios. 1991. Nr. 17–447.
  35. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. liepos 29 d. nutarimas Nr. 301 „Dėl valstybinio socialinio draudimo pašalpų nuostatų“ // Žinios. 1991. Nr. 27–745.
  36. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. birželio 11 d. įstatymas Nr. I-1431 „Paramos šeimai valstybinių pašalpų įstatymas“ // Žinios. 1991. Nr. 19–484.
  37. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. I-1449 „Dėl paramos šeimai valstybinių pašalpų įstatymo įsigaliojimo“ // Žinios. 1991. Nr. 19–495.
  38. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. I-759 „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 18 straipsnio papildymo“ // Žinios. 1991. Nr.
  39. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. birželio 12 d. nutarimas Nr. I-1440 „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 18 straipsnio“ // Žinios. 1991. Nr.
  40. Lietuvos Respublikos 1997 m. vasario 18 d. įstatymas Nr. VIII-113 „Dėl susituokiančiųjų teisės pasirinkti pavardę“ // Žinios. 1997. Nr. 19–409.
  41. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1993.
  42. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1990 m. liepos 18 d. nutarimas Nr. I-387 „Dėl darbo grupių įstatymo projektams rengti sudarymo“ // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=385&Condition2=>
  43. Rasimavičius P. Lietuvos Respublikos šeimos kodekso parengimo koncepcija. Šeima, moteris, visuomenė. Mokslinio seminaro pranešimų tezės. Vilnius, 1990 m. spalio 19 d. Vilnius, 1990.
  44. Mikelėnas V. Trečioji Civilinio kodekso knyga „Šeimos teisė“ // Teisės problemos. 1998. Nr. 2.

Developing the Recent Model of Lithuania Family Law during the Period of National Renaissance and First Years after the Restoration of Independence (1988–1992)

Dr. Stasys Vėlyvis
Mykolas Romeris University
Henrikas Šadžius
Kaunas Technology University

Keywords: *current family law of the Republic of Lithuania, Civil code, the stages of family law development.*

SUMMARY

The article reviews the development of the ideas of the family law in the years of the national regeneration and primary period of the independence renewal; political, economical, social and psychological factors influenced the formation of family relations. According to the laws, the article shows how the ideas of the modern family law were crystallized in the projects of Lithuania's Constitution, in the laws of the Supreme Soviet and Governance. The activity of the working group related to the new Marriage and family code preparation is analyzed. It was agreed that in the years of the laws creation of the family relations was done a great job, which was very important from the point of the creation of the current family law model in Lithuania.

In the years of reconstruction and national regeneration by creation Constitution's projects and laws the simulation of the political, social and cultural life of the state was done together with a future of Lithuania. The laws were accepted in the years 1988–1989 improved the women working conditions, increased the support of the state and society to the families. Solving of family problems accelerated the reconstruction processes in Lithuania.

In retrospect, the primary way of the law reform helps to disclose some achievements having influence for institutionalize the political system of former years as well as by claiming primary rules of current family law. Even a new code of Marriage was not yet done, but the accepted laws helped to create the current model of the family law.

